

Література

1. Белічева С.А. Спеціалізовані підліткові клуби як інститут ресоціалізації "важких" підлітків // Психол. журн. - К., 2000 - № 6. - с. 48-54.
2. Головей Л.А. Практикум по возрастной психологии: Учебн. пособие. / Л.А. Головей, Е.Ф. Рыбалко – СПб.: Речь, 2002 – 694 с.
3. Гончарова Т.І. Неблагополучні сім'ї і робота з ними. // Народна освіта. – К., 2002. - № 6. - с. 6 - 18.
4. Караман О. Л. Сутність і зміст соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми. // Соц. педагогіка: теорія та практика. – 2011. – № 2. – С. 65 – 74.
5. Соціальна педагогіка: навчально-методичний комплекс. За ред. А.Й. Капська. - Київ : НПУ, 2005. - 302 с.
6. Теорія і практика соціально-педагогічного забезпечення прав дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах: автореф. дис. Ж. В. Петрочко. - К., 2011. - 44 с.
7. Янчук О. Б. Ресоціалізація неповнолітніх. // Соціальна політика і соціальна робота. – К., 2002. – № 1. –С. 75 – 83.

**М.О.Житинська,
НПУ імені М.П. Драгоманова**

УДК:316.783

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ

Анотація

В статті проаналізовано основні підходи до визначення поняття «життєдіяльність», визначено якість життя як комплексну характеристику життєдіяльності, окреслено структурні складові поняття та розкрито особливості його застосування щодо людей похилого віку.

Ключові слова: життєдіяльність, якість життя, люди похилого віку, життєдіяльність людей похилого віку.

Аннотация

В статье проанализированы основные подходы к определению понятия «жизнедеятельность», определено качество жизни как комплексную характеристику жизнедеятельности населения, определены структурные составляющие понятия на основе системного подхода и раскрыты особенности его применения в отношении пожилых людей.

Ключевые слова: жизнедеятельность, качество жизни, старики, жизнедеятельность пожилых людей.

Annotation

This paper analyzes the main approaches to the definition of "livelihoods" quality of life is defined as a comprehensive description of the population, outlined the concept of structural components based on a systematic approach and the features of its application to the elderly.

Keywords: livelihoods, quality of life, the elderly, the livelihoods of the elderly.

Сьогодні українське суспільство переживає складну соціально-економічну та екологічну кризу, що спричиняє катастрофічне падіння рівня життя населення. В останні роки в Україні спостерігається стійка тенденція до

погіршення стану здоров'я населення, з кожним роком зростає кількість чинників, що негативно впливають на життєдіяльність людини. Особливо гостро ця проблема стоїть стосовно життєдіяльності соціально незахищених верст населення, зокрема людей похилого віку.

Енциклопедична література визначає, життєдіяльність як сукупність видів активності, що об'єднанні поняттям «життя» [12].

Існує велика кількість визначень поняття «життя». Так, наприклад, Арістотель окреслює його як «харчування, ріст і старіння», академік І.П.Павлов - як «складний хімічний процес», а О.П. Опарін як особливу, дуже складну форму руху матерії. Нам, в свою чергу, інпонує узагальнене визначення поняття, де життя – це такий спосіб існування систем, який передбачає обмін речовин, енергією, здатність до саморегуляції, росту, розмноження і адаптації до умов середовища існування.[9]

Оскільки невід'ємною властивістю усього живого є активність, то сам термін «життя» вже деякою мірою передбачає активну діяльність.

У тлумачних словниках діяльність інтерпретують, як «спосіб буття людини у світі, здатність її вносити зміни в дійсність»[3]. Вона виступає специфічно людською формою активності, необхідною умовою існування людського суспільства. Ця специфічність полягає в тому, що людина не лише пристосовується до навколишнього середовища, а й трансформує його для задоволення власних потреб, активно взаємодіє з ним, завдяки чому і досягає свідомо поставленої мети, що виникла внаслідок прояву у неї певної потреби.

На основі вище зазначеного, під життєдіяльністю ми розуміємо, властивість людини не просто діяти в життєвому середовищі, яке її оточує, а розглядаємо її як баланс існування індивіда, групи людей, суспільства і людства загалом та самореалізації в єдності життєвих потреб і можливостей.

Слід відмітити, що неможливо вивчати особливості людини, колективу чи суспільства, не враховуючи їх місця в навколишньому середовищі і стану цього середовища. Основою життєдіяльності є наявність умов життєвого середовища. Тому ми вважаємо, що життєдіяльність слід розглядати як систему прямих та зворотніх впливів людини та життєвого середовища.

Під життєвим середовищем, ми розуміємо частину Всесвіту, де перебуває або може перебувати в даний момент людина, де відбувається її функціонування та життєзабезпечення. В свою чергу життєве середовище складається з трьох компонентів:

- природне середовище (сукупність об'єктів природного походження та створені ними екологічні системи);
- соціальне середовище (людина, групи людей, спільноти, соціум);
- штучне середовище (все те, що створено розумом і руками людини для забезпечення життєдіяльності). Його можна поділити на побутове та виробниче. *Побутове середовище* - середовище проживання людини, яке містить сукупність житлових споруд, будівель спортивного та культурного призначення та комунально-побутових організацій і установ. *Виробниче* – це те середовище, де відбувається трудова діяльність людини, комплекс підприємств, організацій, установ, засобів транспорту, тощо для здійснення професійних завдань [9].

Отже, ми можемо говорити, що життєдіяльність це складна система взаємопов'язаних компонентів середовища, основу якої становлять природні чинники життя, люди, засоби праці, результати праці. Взаємодія і взаємозв'язок між компонентами здійснюється за допомогою діяльності.

Життєве середовище в єдності трьох його складових перебуває в постійній взаємодії з людиною, здійснюючи прямий чи опосередкований вплив на неї та змінюючи її. Крім того, сама людина під впливом цієї взаємодії може змінюватись та змінювати середовище відповідно до своїх потреб і можливостей. При такій взаємодії можлива зміна якісних характеристик людини як особистості та якості самого середовища.

В контексті цього, ми можемо стверджувати, що життєдіяльність це система безперервного динамічного розвитку та вдосконалення.

Так, Л.А.Беляєва виокремлює комплексну характеристику життєдіяльності населення - *якість життя*, розглядаючи її через вираження в об'єктивних показниках та суб'єктивних оцінках задоволеності матеріальних, культурних, духовних потреб та пов'язана з сприйняттям людиною свого положення у суспільстві в залежності від культурних особливостей, системи цінностей та стандартів, що існують в данному суспільстві. [7]

Людство сьогодні стоїть на порозі нової цивілізації – «цивілізації якості». XXI століття оголошено багатьма міжнародними організаціями, зокрема Європейською організацією з якості ІСО, століттям якості. У сучасному світі висока якість вважається ознакою благополуччя держави, джерелом національного багатства і, що особливо важливо, фактором виходу з соціальних та економічних криз.

В словнику С.І.Ожегова «якість» розглядається як сукупність суттєвих ознак, особливостей, що виділяють предмет або явище від інших та надають йому визначеності. [10]

Термін «якість життя» представляє категорію, що синтезує досягнення багатьох наук. Так, англійські дослідники А.Залай та Ф.М. Ендрюс [1] підкреслюють, що поняття «якість життя» формується широкою мережею наук, серед яких виділяють: соціологію, соціальну психологію, філософію, антропологію культури, тощо. Аналогічної думки притримується і ряд інших спеціалістів, наприклад: Г.П.Петропавлова, Т.В.Гаврилова, О.Тоффлер та інші.

Американський футуролог Е.Тоффлер трактує проблему визначення «якості життя» у трьох аспектах: екологічному, економічному, соціальному.

Згідно Е.Тоффлеру, з екологічної точки зору, до якості життя можна наблизитись шляхом подолання забрудненості атмосфери, щільності населення, шуму. Іншими словами, це стає можливим шляхом відновлення фізичного життєвого середовища.

З економічних позицій «якість життя» розглядалась Е.Тоффлером як наслідок «стандарту» життя, переходом від задоволення основних матеріальних потреб до задоволення естетичних потреб у красі, престижі, індивідуальності.

Прихильники економічного підходу вважали, що якість життя слід вимірювати через такі об'єктивні показники, як стандарт життя, рівень доходів, демографічні та економічні показники.

Також Е.Тоффлер розглядав якість життя, з соціальної позиції, висуваючи головною детермінантою соціальну субкультуру.

На основі викладеного, ми можемо говорити, що в усіх трьох аспектах, які запропонував Е.Тоффлер для визначення сутності якості життя, акцент здійснюється на психологічному підґрунті феномена якості життя. [13]

Аналізуючи поняття «якість життя» ми дійшли висновку, що більшість дослідників пов'язують його з таким поняттям як «потреби». Сьогодні існує велика кількість визначень поняття «потреби». Так, Ядов В.А. під потребою розуміє потребу чи недостачу будь-чого необхідного для підтримки життєдіяльності організму особистості, соціальної групи чи суспільства в цілому.[2]

Звертаючись до загальновідомої класифікації потреб А.Маслоу [4], де всі потреби дослідник поділяє на 5 основних категорій за принципом ієрархії в міру їх особистісної важливості, ми вважаємо, що в залежності від життєвої ситуації ті чи інші потреби є домінуючими і визначають спрямованість всієї системи потреб, діяльності їх носія. Система потреб може спрямовуватися на відтворення: фізіологічного існування індивіда (переважають фізіологічні потреби); фізичного існування індивіда (переважає поряд з фізіологічними вузьке коло соціальних потреб); нормально функціонуючої робочої сили (домінують потреби існування та відтворення людини); всебічного розвитку особистості (переважають потреби самовираження, самовдосконалення, розвитку людини і суспільства в цілому).[5]

В свою чергу ми вважаємо, що визначати якість життя суто через задоволення потреб є не зовсім коректним. Основною причиною активності людини є інтереси, що являються формою вираження та реалізації потреб особистості. На нашу думку, чим більше сводоби у виборі способів реалізації людиною своїх інтересів, тим вища якість її життя. За таких умов на перше місце виходить людський потенціал, який ми розуміємо, як сукупність характеристик, показників, що визначають можливості, здібності, внутрішні ресурси для реалізації тих чи інших дій, направлених на саморозвиток особистості та розвиток середовища в цілому.

Сьогодні, ми можемо зробити висновок, про існування при визначенні поняття «якість життя» двох протиставлень: з одного боку, об'єктивних умов, а з іншого – суб'єктивних оцінок існування індивіда та суспільства в цілому.

Так, Е.В.Давидова та А.Б.Давидов розглядають якість життя як об'єктивні та суб'єктивні умови існування на рівні суспільства в цілому та індивіда зокрема.[6]

Розглядаючи якість життя, а саме досліджуючи об'єктивні умови життя населення, вона розуміється як результат комбінації різних статистичних показників, що дають можливість отримання об'єктивної оцінки матеріальних умов життя, які мають вплив на соціальне життя людини. [8]

Беручи до уваги суб'єктивні умови, ми говоримо, про якість життя через призму пізнання суб'єкта, через його відчуття щастя та нещастя, задоволеності чи незадоволеності.

Задоволеність в свою чергу, ми розглядаємо як ступінь розриву між реальними задоволеними та бажаними людиною у задоволені потребами. При

чому ми наголошуємо, що не має жодної людини, яка б була повністю задоволена власним життям та в повній мірі реалізувала свої потреби. Підтвердження думки, знаходимо в теорії А. Маслоу про те, що чим вище рівень життя у людини і чим більше своїх потреб вона задовольняє, тим більше буде прагнення до задоволення вищих потреб.

Отже, якість життя – це широке, міждисциплінарне поняття. Крім того, ми вважаємо, що даному поняттю притамана інтегративність, що проявляється у ситнезі об'єктивної та суб'єктивної складових якості життя. Також, якість життя має динамічну природу, що може змінюватись під впливом часових, культурних, просторових факторів, етнічних поглядів.

Аналіз різноманітних визначень поняття «якість життя» дозволяє виокремити у їх структурі дві складові: змістовну та операційну. У змістовній частині розкривається сама сутність поняття, а в операційній визначається спосіб кількісного вимірювання рівня якості життя.

Отже, на основі вивчених джерел, ми визначили, *якість життя - комплексна категорія, яка відображає рівень розвитку людського потенціалу, що дає можливість задоволення культурних, матеріальних, духовних та інших потреб людини, через власну суб'єктивну самооцінку людиною свого життя та вимірювання фахівців за встановленим набором об'єктивних показників.*

На нашу думку, даючи характеристику поняття «якість життя» слід підкреслити ряд її особливостей:

1. Якість життя досить широке, багатоаспектне поняття, перш за все соціологічне, що охоплює всі сфери суспільства, оскільки всі вони включають життя людини та його якість.

2. Якість життя має дві сторони: об'єктивну та суб'єктивну. Критерієм об'єктивної оцінки якості життя слугують нормативи потреб та інтересів людей, по співвідношенню яких, можна оцінити ступінь задоволеності цих потреб та інтересів. Однак лише суб'єкт здатний оцінити ступінь задоволеності потреб і інтересів. Таким чином, оцінка якості життя виступає в двох формах:

- ступінь задоволеності науково-обґрунтованих потреб та інтересів;
- задоволеність якістю життя самою особистістю.

3. Якість життя не є категорією окремою від інших соціально-економічних категорій, вона об'єднує багато з них, включає в себе їх в якісному аспекті. Так компонентами якості життя є і спосіб життя, рівень життя, оточуюче середовище.

4. Якість життя категорія, що має ієрархічну будову, що схильна змінюватись в залежності від культурних, історичних, вікових та інших факторів.

5. Якість життя носить інтенсивний характер, оскільки характеризує суб'єктність людини.

В контексті нашого дослідження, *життєдіяльність людей похилого віку - взаємозв'язок індивіда та життєвого середовища, шляхом функціонування в різних соціальних системах, з метою підтримки необхідного рівня та якості життя.*

Досліджуючи життєдіяльність, слід окреслити основні принципи що її забезпечують:

- принцип безперервного забезпечення фізіологічних процесів, що залежать від таких факторів: повітря, продукти харчування, тепло, світло, питна вода, предмети споживання, тощо;
- принцип раціональної організації праці (управління, організація, засоби, результати праці);
- принцип матеріального заохочення при організації життєдіяльності, що пов'язане з продуктивністю праці;
- принцип взаємозв'язку та взаємозалежності з навколишнім середовищем;
- принцип захисту здоров'я і умов життєдіяльності (система спеціально створених соціальних інститутів);
- принцип ліквідації негативних наслідків життєдіяльності (заходи держави щодо попередження та подолання небезпек та ризиків: екологічних, технологічних, промислових, техногенних катастроф).[9]

Сьогодні, в умовах соціально-економічної нестабільності життєдіяльності людей похилого віку притамані, перш за все, загальні проблеми: низьке матеріальне забезпечення, проблема самотності та спілкування, погіршення здоров'я, проблема високої тривожності психологічного дискомфорту, зміна соціального статусу, способу життя в цілому. Ці проблеми тісно пов'язані між собою та часто є причинами та наслідками один одного, в своїй сукупності здатні погіршувати становище людей похилого віку.

До систем, які забезпечують життєдіяльність людей похилого віку, можна віднести правові норми захисту особистості, право на працю, відпочинок, медичне обслуговування, захист навколишнього середовища, здоров'я і життя, забезпечення правопорядку, соціальних прав, життєдіяльності в умовах надзвичайних ситуацій..

Саме підготовка людини до старості, сприяння у отриманні нової, своєчасної інформації від компетентних фахівців, підтримка суб'єктності у вирішенні соціальних проблем, розвиток активності та ініціативності людини похилого віку здатна полегшити процес адаптації до нових умов життєдіяльності та підвищити якість цієї життєдіяльності.

Сьогодні, ми можемо говорити, що життєдіяльність людей похилого віку, її якість залежить від соціально-побутових, матеріальних умов, в яких проходить життя такої людини та від психічних особливостей різних груп престарілих, від їхнього ставлення та сприйняття, почуття задоволеності життям, від рівня активності та творчої діяльності. Сьогодні життєдіяльність людей похилого віку залежить від того, в якій мірі людина може реалізувати свої потреби. Ми наголошуємо, що почуття задоволеності в період старості є важливим показником психологічного, мотиваційного здоров'я, яке проявляється у наявності інтересу до життя і потреби його продовжувати.

Література

1. Szalai, A. The quality of life – comparative studies / A. Szalai, F.M. Andrews. – Sage, London, 1980
2. Ядов, В.А. Потребность / В.А. Ядов // БСЭ. – 1975. – Т. 20. с 439

3. Українська Радянська Енциклопедія- К., 1980 - Т. 3 - С. 323.
4. Мескон, М.Х. Основы менеджмента / М.Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури ; пер. с англ. – М. : Дело, 1998. – 800 с.406
5. Тарасенко В.И. Социальные потребности личности: формирование, удовлетворение, развитие. – К.: Наукова думка, 1982. –168с.
6. Давыдова Е.В., Давидов А.Б. Измерение качества жизни.- М.: РАН, Инст.Социологии, 1993. – 52с
7. Л.А.Беляева Уровень и качество жизни, проблемы изменения и интеграции// Социолог. Исследование 2009.№1С.34
8. Н.С. Маликов. К вопросу о содержании понятия «качество жизни» и его измерению// Уровень жизни населения регионов России. -2002. - №2. –С.1-7]]
9. Піступ І.П. Безпека життєдіяльності: Навчальний посібник Суми: видавництво « Університетська книга », 2000 - 301 с
10. *Ожегов С. І., Шведова Н. Ю.* Тлумачний словник російської мови: 80 000 слів і фразеологічних висловів / Російська академія наук. Інститут російської мови ім.В. В. Виноградова. - 4-е вид., Доповнене. - М. : Азбуковнікі, 1999. - 944 с.
11. Дзюба І. В. Категорія рівня життя населення: сучасний підхід / І. В. Дзюба, Л. Ф. Удотова // Статистика України. – № 1. – 2004. – С. 68–73
12. Психологічна енциклопедія. Під ред. Р.Корсіні, А.Ауербаха 2-ге видання.- Спб.:2006. – 1096с.
13. Топчієв О.Г. Регіональний розвиток України і становлення державної регіональної політики / О.Г.Топчієв, Т.М. Безверхнюк, З.В. Тітенко; Національна академія державного управління при Президентові України. – ОРІДУ НАДУ,2005. – 262с.

**А.Ф. Приходько,
НПУ імені М.П. Драгоманова**

УДК 364.025.2

ІНСТРУМЕНТИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МАЛОЗАБЕЗПЕЧЕНИХ ОСІБ ТА СІМЕЙ

Анотація

В статті визначено основні категорії системи соціального забезпечення малозабезпечених осіб та малозабезпечених сімей, проаналізовано інструменти підтримки їх життя, здоров'я та працездатності в сучасних умовах.

Ключові слова: малозабезпеченість, межа малозабезпеченості, прожитковий мінімум, соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям, середньомісячний сукупний дохід сім'ї, соціальне забезпечення.

Аннотация

В статье определены основные категории системы социального обеспечения малообеспеченных лиц и малообеспеченных семей, проанализированы инструменты поддержки их жизни, здоровья и работоспособности в современных условиях.

Ключевые слова: малообеспеченность, граница малообеспеченности, прожиточный минимум, социальная помощь малообеспеченным семьям, среднемесячный совокупный доход семьи, социальное обеспечение.

Annotation

The paper identifies the main categories of social welfare poor people and poor families,